

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР
ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА,
ХӨГЖЛИЙН ХҮРЭЭЛЭН

**СОНГУУЛИЙН САНХҮҮЖИЛТ ДЭХ ХУВИЙН ЭХ
ҮҮСВЭРИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ: ХАНДИВЫН ДЭЭД
ХЭМЖЭЭ БА ЗАРДЛЫН АНГИЛАЛ**

Судалгааны төрөл: **Мэдээлэл, лавлагаа**
Судалгааны код: **СТ-25/411**
Хугацаа: **2025.08.25**

Захиалагч: Улсын Их Хурлын гишүүн Ж.Баярмаа

Хянасан: Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга Д.Онолт
Судалгааны хэлтсийн дарга Г.Гэсэр

Судалгаа удирдсан: Судалгааны хэлтсийн зөвлөх Г.Билгээ

Судлаач: Судалгааны хэлтсийн референт Б.Сарантуяа

АГУУЛГЫН ТОВЬЁГ

АГУУЛГЫН ТОВЬЁГ	1
ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	2
ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	2
УДИРТГАЛ.....	3
ХУВИЙН САНХҮҮЖИЛТ (PRIVATE FINANCING)	5
1. Хувийн санхүүжилтийн тухай.....	5
2. Сонгуулийн үеийн хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтын харьцуулалт.....	6
3. Сонгуулийн үеийн зардал	17
4. Сонгуулийн үеийн санхүүгийн тайлагнал ба ил тод байдал, хяналт.....	18
5. Зөрчил, хүлээлгэх хариуцлага	18
СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН	20
НОМ ЗҮЙ	i

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

Ам.доллар	Америк доллар
АСДҮОХУ	Ардчилал сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн
БНАУ	Бүгд Найрамдах Австри Улс
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
БНЭУ	Бүгд Найрамдах Эстони Улс
ЕАБХАБ	Европын аюулгүй байдал хамтын ажиллагааны байгууллага
ЕХ	Европын Холбоо
НҮБ	Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага
ХБНБУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Бразил Улс
ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
FEFC	Fundo Especial de Financiamento de Campanha (Special Campaign Financing Fund)
GRECO	Group of States against Corruption
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe
OSCE/VC	Organization for Security and Co-operation in Europe's Venice Commission
PACs	Political Action Committees
TSE	Tribunal Superior Eleitora (Superior Electoral Court)
USD	United States dollar

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. Хуулийн этгээдээс (корпорац) улс төрийн намд болон нэр дэвшигчид хандив өгөхийг хориглосон уу?.....	7
Хүснэгт 2. Сонгуулийн үед хандивлагч нэг этгээдээс улс төрийн намд өгөх хандивын дээд хэмжээ бий юу?.....	7
Хүснэгт 3. Иргэн болон хуулийн этгээдээс хандив авахад дээд хэмжээ тогтоосон 26 улсын хууль дахь зохицуулалт	8

УДИРТГАЛ

“Сонгуулийн санхүүжилт дэх хувийн эх үүсвэрийн зохицуулалт: хандивын дээд хэмжээ ба зардлын ангилал” сэдэвт мэдээлэл, лавлагааг Улсын Их Хурлын Тамгын газрын дэргэдэх Парламентын судалгаа, хөгжлийн хүрээлэн (ПСХХ)-д гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго:

Монгол Улсын Их Хурлын 2024-2028 оны стратеги төлөвлөгөөний стратегийн зорилтын “1.3. Монгол Улсын Их Хурал олон талт түншлэлийг хөгжүүлж, судалгаа, эрдэм шинжилгээний байгууллагууд хууль тогтоох ажиллагаанд хувь нэмэр оруулах боломжийг нэмэгдүүлнэ”, “2.1.Хууль тогтоомж нь Монгол Улсын хөгжлийн бодлогын уялдаа, залгамж чанарыг хангасан, харилцан туршлага, судалгаа, нотолгоо, хууль хэрэглээний практикт суурилсан байна” хэмээн тус тус заасны хүрээнд хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох бусад бодлого, эрх зүйн орчныг сайжруулах үүднээс Захиалагчаас ирсэн сэдвийн хүрээнд харьцуулсан судалгааг гүйцэтгэнэ.

Судалгааны арга зүй:

Мэдээлэл, лавлагаанд Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага (НҮБ), Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (АСДҮОУХ), Европын аюулгүй байдал хамтын ажиллагааны байгууллага (ЕАБХАБ), Европын Холбоо (ЕХ) болон бусад олон улсын байгууллагаас гаргасан олон улсын хэм хэмжээ болон харьцуулсан судлахаар сонгон авсан улс орнуудын Үндсэн хууль болон холбогдох хууль тогтоомжийг харьцуулан судлах үүднээс харьцуулсан шинжилгээний арга, хууль зүйн баримт бичгийн судалгааны арга ашигласан болно.

Судалгааны арга:

- харьцуулсан шинжилгээний арга;
- хууль зүйн баримт бичгийн судалгааны арга;

Судалгааны хамрах хүрээ:

Мэдээлэл, лавлагаанд сонгуулийн үеийн хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг авч үзнэ. Үүнд, сонгуулийн үед улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид иргэн, хуулийн этгээдээс санхүүгийн дэмжлэг авах боломж, дэмжлэгийн төрөл болон тэдгээрийн зохицуулалтыг судална. Судалгааны эх сурвалж нь АСДҮОУХ-ээс дэлхийн 181 улсыг хамруулан боловсруулсан ‘Улс төрийн санхүүжилтийн мэдээллийн сан’ бөгөөд түүнээс иргэн болон хуулийн этгээдээс хандив авахыг зөвшөөрсөн, мөн зардлын дээд хэмжээг тогтоосон нийт 26 улсын эрх зүйн зохицуулалтыг харьцуулан судалсан болно.

Судлагдсан байдал:

ПСХХ-ээс сонгуулийн санхүүжилтэд төсвөөс олгох дэмжлэгийн хэмжээ, зардлын ангилал болон хувийн эх үүсвэрийн дээд хязгаартай холбоотойгоор дараах судалгаанууд хийгдсэн байна. Үүнд:

- Гадаадын зарим орнуудын улс төрийн намын тухай хууль дахь санхүүжилттэй холбоотой асуудлаарх харьцуулсан судалгаа (СТ-11/202);
- Улс төрийн санхүүжилт ба санал худалдан авалтад холбогдох зарим зохицуулалтын харьцуулсан судалгаа (СТ-25/216);

Судалгааны бүтэц:

Энэхүү судалгаа нь бүтцийн хувьд удиртгал, судалгааны дэлгэрэнгүй болон үр дүн хэсгээс бүрдэнэ. Судалгааны дэлгэрэнгүй хэсэг нь хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтын харьцуулалт бүхий 5 дэд хэсэгтэй. Үүнд:

Хувийн санхүүжилт (Private Financing) – сонгуулийн үеэр улс төрийн нам, нэр дэвшигчид иргэн, хуулийн этгээдээс өгч буй санхүүгийн дэмжлэгийн төрөл, зохицуулалтын талаар өгүүлж АСДҮОУХ-ийн дэлхийн 181 улсыг хамруулан цуглуулсан “Улс төрийн санхүүжилтийн мэдээллийн сан”-гаас сонгуулийн үед иргэн болон хуулийн этгээдээс хандив авахыг зөвшөөрсөн, зардлын дээд хэмжээг тогтоосон 26 улсын зохицуулалтыг харьцуулсан. Бүлгийн дэд хэсгүүдэд хувийн санхүүжилтийн эрх зүйн зохицуулалт болон түүний харьцуулалтыг авч үзэхийн зэрэгцээ сонгуулийн үеийн зардлын бүтэц, санхүүгийн тайлагнал ба ил тод байдал, хяналтын тогтолцоо, түүнчлэн зөрчил гарсан тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагын талаар Европын Аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын (ЕАБХАБ) Ардчилсан Институт, Хүний Эрхийн Газар (OSCE/ODIHR)-аас гаргасан “Сонгуулийн санхүүжилтийн ажиглалт” гарын авлагад тайлбарласныг авч үзсэн.

Түлхүүр үг:

Монгол: сонгуулийн санхүүжилт, хувийн санхүүжилт, зардлын нэр төрөл, дээд хэмжээ, зар сурталчилгааны зардал, хэвлэл мэдээллийн зардал, тээвэр, зөөврийн зардал, саналын хуудас, техник хэрэгслийн зардал, үзүүлэн, хэвлэмэл материалын зардал.

Англи: Election financing, private financing, covers various types of expenses such as advertising expenses, spending limit, media expenses, transportation and logistics expenses, ballot papers, technical equipment expenses, and costs related to displays and printed materials,

ХУВИЙН САНХҮҮЖИЛТ (PRIVATE FINANCING)

Сонгуулийн санхүүжилт нь улс төрийн санхүүжилтийн өргөн хүрээний нэг хэсэг бөгөөд сонгууль, бүх нийтийн санал асуулга, намын үйл ажиллагаа болон бодлогыг дэмжих зорилгоор босгосон, зарцуулсан бүх хөрөнгийг хэлнэ (Open Election Data Initiative, n.d.). Сонгуулийн санхүүжилтийн тогтолцооны үндсэн шинжүүд улс орон бүрт харилцан адилгүй. Ерөнхийдөө нам, нэр дэвшигчдэд хоёр төрлийн санхүүжилтийн эх үүсвэр байдаг. Үүнд, улсын (төрийн) болон хувийн санхүүжилт багтана (мөн тэнд). Эдгээрт тус бүрд хязгаар тогтоож болно. Зардлын дээд хязгаар, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн мэдээллийг тайлагнах болон нийтэд ил болгох журам, хяналт шалгалтын механизмууд, зөрчил гаргасан этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх тогтолцоонууд ч бас хуульд тусгагдсан байдаг (мөн тэнд). Зарим улс орон зөвхөн улсын, зөвхөн хувийн, эсхүл аль алийг нь хослуулсан санхүүжилтийн тогтолцоог сонгож хэрэглэдэг.

Дээрхээс сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилт дараах гурван үндсэн эх сурвалжаас бүрддэг (Open Election Data Initiative, n.d.):

- төрийн санхүүжилт (public financing);
- хувийн санхүүжилт буюу хамтран ажиллагч хувь хүн болон байгууллагаас авдаг (private financing);
- Намын дотоод эх үүсвэр буюу жишээ нь гишүүдийн хандив, гишүүнчлэлийн төлбөр гэх мэт (party's own sources of funding) байна.

Эдгээрээс сонгуулийн үеийн хувийн санхүүжилтэд холбогдох зохицуулалтыг тайлбарлаж холбогдох хууль тогтоомжийн зохицуулалттай улс орнуудыг харьцуулан судлав.

1. Хувийн санхүүжилтийн тухай

Хувийн санхүүжилт нь иргэдийг сонгуулийн үйл явцад оролцуулах боломжийг нэмэгдүүлж, тэд өөрийн сонирхол, үзэл бодлыг төлөөлж буй нэр дэвшигчийг дэмжих замаар улс төрийн байр сууриа илэрхийлэх боломжтой болгодог (Open Election Data Initiative, n.d.). Энэ нь мөн төрийн оролцоог багасгаж, эрх баригч намын улсын санхүүжилтэд хэт дулдуйдах эрсдэлийг бууруулдаг. Хувийн санхүүжилтэд хувь хүн, аж ахуйн нэгж, нам, нэр дэвшигчийн өөрийн хөрөнгө, зээл, хандивын бараа үйлчилгээ (in-kind) гэх мэт ерөнхий зүйлс багтдаг. Хувийн хандивыг хэн, хэзээ, ямар дүнгээр өгснийг бүртгэж, тайлагнаж байх ёстой. Энэ нь ашиг сонирхлын зөрчлийг илрүүлэх, төрийн бодлого, шийдвэрт нөлөөлөх магадлалыг хянах боломжийг олгодог (Open Election Data Initiative, n.d.). Сонгуулийн кампанит ажлыг хувийн эх үүсвэрээс санхүүжүүлэхийг дараах төрөлд хуваан авч үзэх боломжтой байна (OSCE, 2015):

- хувь хүний хандив: иргэдийн өгч буй хандив (хуульд заасан дээд хэмжээгээр);
- улс төрийн үйл ажиллагааны хороо (PACs): гишүүдээс хандив цуглуулж, кампанит ажилд зарцуулдаг байгууллагууд;
- намын хороо, дэргэдэх байгууллагууд: улс төрийн намын төв, салбаруудын хандив ба зарцуулалт;
- нэр дэвшигчийн хувийн хөрөнгө: нэр дэвшигч өөрийн мөнгөө ашиглан кампанит ажил явуулах;
- аж ахуйн нэгж, хуулийн этгээд, үйлдвэрчний эвлэлийн дэмжлэг: ихэвчлэн шууд бус хэлбэрээр (PAC-ээр дамжуулан), зарим тохиолдолд шууд хандив хориглогдсон байдаг;
- “Супер улс төрийн үйл ажиллагааны хороо (Super Political Action Committees)” ба бие даасан зар сурталчилгааны хороод: үйл ажиллагааныхаа хүрээнд хязгааргүй

хэмжээний хөрөнгө цуглуулж, нэр дэвшигчийн төлөө, эсхүл эсрэг кампанит ажил явуулдаг хороонууд бөгөөд нам, нэр дэвшигчтэй шууд хамтран ажиллах нь хориотой байдаг.

Хандив цуглуулах үйл ажиллагаа нь хувийн эх үүсвэрээс сонгуулийн санхүүжилт авах гол арга хэрэгсэл болдог. Хандивын эх үүсвэр ямар байхаас үл хамааран, улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хандив өгөх боломжтой бөгөөд нэр дэвшигчид өөрсдийн хувийн хөрөнгийг ашигладаг. Мөн нам болон нэр дэвшигчид зээл авч сонгуулийнхаа үйл ажиллагааг санхүүжүүлж болдог (OSCE, 2015). Сонгуулийн үеийн хувийн санхүүжилт дараах боломжуудыг бий болгодог хэмээн ЕАБХАБ-ын “Сонгуулийн санхүүжилтийг ажиглах нь” гарын авлагад тайлбарласан байдаг. Үүнд:

- сонгогчдыг идэвхжүүлж, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх;
- нам, эсхүл нэр дэвшигчийг төрийн санхүүжүүлэлтээр дэмжих;
- улс төрийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх хэлбэрийг бүрдүүлэх;
- сонгуулийн кампанит ажилд төрийн оролцоо, хяналтыг бууруулах;
- төрөөс хэт хамааралтай байдлыг багасгаж, улс төрийн авлигаас сэргийлэх;
- улс төрийн намын суурь түвшний дэмжигчидтэй холбоогүй, дээд түвшнээс захирагдсан хэт бюрократ¹ намууд бий болохоос сэргийлж, төрөөс санхүүжилт авах хамаарлыг бууруулах боломжийг хувийн санхүүжилтийн төрлүүд олгодог.

2. Сонгуулийн үеийн хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтын харьцуулалт

АСДҮОУХ (International IDEA)-ийн дэлхийн 181 улсыг хамруулан хийсэн “Улс төрийн санхүүжилтийн мэдээллийн сан (Political Finance Database)” нь улс төрийн намууд болон сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн хууль эрх зүйн зохицуулалтыг харьцуулсан дэлхий дахины хамгийн өргөн хүрээтэй. Тус санд 28 үндсэн шалгуур үзүүлэлт, 400+ асуултаар улс төрийн санхүүжилтийн дараах чиглэлүүдийг хамруулан мэдээллийн сан үүсгэсэн байна. Үүнд:

- төрийн болон хувийн санхүүжилт;
- хандивын хязгаарлалт;
- ил тод байдал, тайлагнал;
- санхүүгийн хяналт шалгалт, хууль сахиулах механизм;
- санал худалдаж авахтай тэмцэх зохицуулалтын дагуу улс орон тус бүрээр харьцуулалт хийсэн байна.

Энэхүү мэдээллийн сангаас сонгуулийн үеийн санхүүжилттэй холбогдох асуултыг шүүж харахад дараах асуултууд зонхилж байна (International IDEA, 2021). Асуулт тус бүрээр улс орнуудыг харьцуулан харуулав. Үүнд (International IDEA, 2021):

- 1) хуулийн этгээдээс (корпорац) улс төрийн намд хандив өгөхийг хориглосон уу? (is there a ban on corporate donations to political parties?) хуулийн этгээдээс нэр дэвшигчид хандив өгөхийг хориглосон уу? (4. Is there a ban on corporate donations to candidates?);
- 2) сонгуулийн үед хандивлагч нэг этгээдээс улс төрийн намд өгөх хандивын дээд хэмжээ бий юу? (16. Is there a limit on the amount a donor can contribute to a political party during an election?) хэрвээ дээд хэмжээ бий бол, тэр нь хэд вэ? (if there is a limit on the amount a donor can contribute to a political party during an election, what is the limit?);

¹ Улс төрийн шинжлэх ухааны нэвтэрхий толь бичиг: *Бюрократ (Bureaucrasy)* – гэдэг нь захиргааны хүчинд тулгуурласан, маш нарийн шаталсан зохион байгуулалт бүхий дэглэмтэй удирдлагын тогтолцооны тухай ерөнхий ойлголт юм.

- 3) хандивлагч нэг этгээдээс нэр дэвшигчид өгөх хандивын дээд хэмжээ бий юу? (18. Is there a limit on the amount a donor can contribute to a candidate?) хэрвээ дээд хэмжээ бий бол, тэр нь хэд вэ? (19. If there is a limit on the amount a donor can contribute to a candidate, what is the limit?);
- 4) нэр дэвшигч өөрийн кампанит ажилд зориулан зарцуулах мөнгөний дээд хязгаар бий юу? (20. Is there a limit on the amount a candidate can contribute to their own election campaign?).

Нэгдүгээрт, хуулийн этгээдээс (корпорац) улс төрийн намд болон нэр дэвшигчид хандив өгөхийг хориглосон зохицуулалт бий эсэхийг нэгтгэн доорх хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 1. Хуулийн этгээдээс (корпорац) улс төрийн намд болон нэр дэвшигчид хандив өгөхийг хориглосон уу?

Утга	Хуулийн этгээдээс (корпорац) улс төрийн намд хандив өгөхийг хориглосон уу? Тоо болон хувь	Хуулийн этгээдээс нэр дэвшигчид хандив өгөхийг хориглосон уу? Тоо болон хувь
Үгүй (Хориглосон биш)	130 (71.82%)	128 (70.72%)
Тийм (Хориглосон)	48 (26.52%)	42 (23.20%)
Хамаарахгүй	1 (0.55%)	7 (3.87%)
Мэдээлэл байхгүй	2 (1.10%)	4 (2.21%)
Бусад	0 (0.00%)	0 (0.00%)
Нийт	181	181

Эх сурвалж: International IDEA

Хоёрдугаарт, сонгуулийн үед хандивлагч нэг этгээдээс улс төрийн намд өгөх хандивын дээд хэмжээ бий эсэхийг доорх хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 2. Сонгуулийн үед хандивлагч нэг этгээдээс улс төрийн намд өгөх хандивын дээд хэмжээ бий юу?

Утга	Сонгуулийн үед хандивлагч нэг этгээдээс улс төрийн намд өгөх хандивын дээд хэмжээ бий юу?
Үгүй (Хориглоогүй)	99 (54.70%)
Хамаарахгүй	1 (0.55%)
Мэдээлэл байхгүй	10 (5.52%)
Тийм, зөвхөн хуулийн этгээдээс хандив авахыг зөвшөөрсөн	2 (1.10%)
Тийм, зөвхөн иргэдээс хандив авахыг зөвшөөрсөн	18 (9.94%)
Тийм, иргэн болон хуулийн этгээдээс хандив авахыг зөвшөөрсөн	36 (19.89%)
Үгүй, гэхдээ ердийн үед үйлчилдэг хязгаарлалт нь сонгуулийн үеэр ч үйлчилдэг	15 (8.29%)
Бусад	0 (0.00%)
Нийт	181

Эх сурвалж: International IDEA

Дээрх хүснэгтээс харахад, 181 улсаас 99 улс (54.7%) нь нэг этгээдээс улс төрийн намд өгөх хандивт дээд хэмжээ тогтоогоогүй байна. Харин хандивын дээд хэмжээг хуульчилсан орнууд (зөвшөөрсөн ч зохицуулалттай) нийт 56 улс (30.9%) байна (International IDEA, 2021). Энэ нь иргэдээс авах хандивыг илүү дэмжсэн чиг хандлагатай байна. Дээрх хүснэгтээс иргэн болон хуулийн этгээдээс хандив авахад дээд хэмжээ тогтоосон 36 улсаас 26 улсын зохицуулалтыг (International IDEA, 2021) нарийвчлан доорх хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 3. Иргэн болон хуулийн этгээдээс хандив авахад дээд хэмжээ тогтоосон 26 улсын хууль дахь зохицуулалт

	Улсын нэр	Он ²	Хамаарах зохицуулалт
1	Албани Улс	2021	<p><u>Сонгуулийн тухай хууль (2020)</u></p> <p>92/1 дүгээр зүйл.</p> <p>Хувь хүн болон хуулийн этгээд бүр сонгуулийн субъектийн (түүний дотор нэр дэвшигчийн) үйл ажиллагаанд 1 сая лэк (ALL) (~10,753 USD) буюу түүнтэй дүйцэхүйц бараа, үйлчилгээний хэлбэрээр хандив өгөх боломжтой. Энэ хэмжээг Сонгуулийн Ерөнхий Хороо (GEC) таван жил тутамд инфляцын түвшинтэй уялдуулан шинэчилнэ.</p>
2	Аргентин Улс	2019	<p><u>Улс төрийн намын санхүүжилтийн тухай хууль</u></p> <p>44 дүгээр зүйл: Улс төрийн намууд нь сонгуулийн кампанит ажлын хүрээнд хувийн эх үүсвэрээс хандив авч болох бөгөөд энэ нь хуульд заасан кампанит ажлын нийт зардлын дээд хэмжээнээс тухайн бүлэгт олгох төрийн дэмжлэгийн хэмжээг хассан дүнтэй тэнцэхээс хэтрэх ёсгүй. Мөн аливаа хүн (хувь хүн буюу хуулийн этгээд) тухайн кампанид нийт зардлын зөвшөөрөгдсөн хэмжээний 2%-иас хэтрэх дүнгээр хандив өгөхийг хориглоно. Кампанит ажил эхлэхээс өмнө Улсын Сонгуулийн хороо нь улс төрийн намуудад энэхүү зүйлд заасан хувийн эх үүсвэрээс авах хандивын хязгаарын талаар мэдээлж, тус мэдээллийг Үндэсний Сонгуулийн байгууллагын цахим хуудсанд нийтэлнэ.</p>
3	Армени Улс	2021	<p><u>Сонгуулийн тухай хууль</u></p> <p>92 дугаар зүйл, 2 ба 3 дахь хэсэг (Үндэсний Ассамблей), 139 дүгээр зүйл, 3 дахь хэсэг (орон нутгийн төлөөллийн систем):</p> <p>Сонгуулийн үеэр сонгуулийн кампанит ажлын санд шууд хандив өгөх боломжтой бөгөөд энэ нь улс төрийн намын үйл ажиллагааны төсөвт жил бүр тогтоосон дээд хэмжээнээс гадуур хийгдэх нэмэлт хандивт тооцогдоно. Эдгээр нэмэлт хандивын дээд хязгаар нь дараах байдалтай байна:</p> <p>Үндэсний Ассамблейн сонгуульд:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Намын жагсаалтад нэр дэвшигч: 5,000,000 драм (AMD) (~12,658 USD); - Бусад эрх бүхий иргэн этгээд: 500,000 драм (AMD) (~1,265.800 USD); - 4000-аас дээш сонгогчтой хотуудын орон нутгийн сонгуульд (пропорциональ тогтолцоотой); - Намын жагсаалтад нэр дэвшигч: 500,000 драм (AMD) (~1,265.800 USD); (Ереван хотын хувьд 1,000,000 драм (~2,531,000 USD); - Бусад этгээд: 100,000 драм (AMD) драм (~2,531,000 USD); <p>Хуулийн этгээдүүд аль ч түвшинд сонгуулийн хандив өгөх эрхгүй болно.</p>
4	Австри Улс	2023	<p><u>Улс төрийн намуудыг холбооны түвшинд дэмжих тухай хууль (2012)</u></p> <p>3 дугаар зүйл:</p> <p>(5) Хандивлагч нэг бүр (хуулийн этгээд, эсхүл хувь хүн байх нь хамаагүй) жилд улс төрийн намд нийтдээ €7,500 (~8,175 USD) хүртэл хандив өгөх боломжтой. Хэрэв тухайн хандивлагч нь охин компани болон ижил төстэй бүтцүүдтэй бол эдгээр бүх нэгжийг нийлүүлэн жилд нийт €7,500 (~8,175 USD) гэсэн дээд хязгаар үйлчилнэ.</p> <p>Анх удаа сонгуульд оролцож буй улс төрийн намын хувьд (1а хэсгийн гурав дахь өгүүлбэрийн дагуу) энэ дээд хэмжээ тав дахин нэмэгдэнэ. Харин орон нутгийн парламент (Landtag)-д төлөөлөлгүй намуудын хувьд (1а хэсгийн сүүлчийн өгүүлбэрийн дагуу) дээд хэмжээ хоёр дахин их байна — гэхдээ энэ нь зөвхөн тухайн намын сонгуулийн сурталчилгааны зорилгоор хандивлагчийн өмнөөс зарцуулагдсан, тодорхой зориулалт бүхий хандивт хамаарна.</p>

² АСДҮОУХ-ын мэдээллийн санд тухайн улсын мэдээлэл шинэчлэгдсэн он.

5	Азербайжан Улс	2023	<p><u>Азербайжан Бүгд Найрамдах Улсын Сонгуулийн хууль (2003 [2019])</u></p> <p>Бүртгэгдсэн нэр дэвшигч, улс төрийн нам болон эвсэлд зориулсан сонгуулийн сангийн дээд хязгаар нь 500,000 манат (~295,000 USD) (хамгийн ихдээ) байна. Энэхүү хязгаарлалт нь Милли Межлис (Азербайжаны парламент)-ийн сонгуульд хамаарна. Иргэд болон хуулийн этгээдүүдээс Милли Межлис (Парламент) болон орон нутгийн сонгуулийн үеэр улс төрийн намд өгөх сайн дурын хандивыг Сонгуулийн хууль (156.2.4 ба 156.4.3 дугаар зүйлүүд)-аар хязгаарласан байдаг. Орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигчтэй улс төрийн нам, эсхүл намуудын эвсэлд иргэдээс өгөх сайн дурын хандив 750 (~441,2 USD) манат , хуулийн этгээдээс өгөх хандив 25,000 (~14,705.88 USD) манатаас хэтрэх ёсгүй (225.5.3 дугаар зүйл).</p>
6	Боливи Улс	2019	<p><u>Улс төрийн байгууллагын тухай хууль (2018)</u></p> <p>71 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг: “Аль ч төрлийн хандив, тусламж, улсын татаас, эсхүл өөрийн хөрөнгөөр үзүүлэх санхүүжилт нь тухайн улс төрийн намын жилийн төсөв, эсхүл тухайн жилийн сонгуулийн кампанит ажлын төсвийн 10 хувиас хэтрэх ёсгүй”.</p>
7	Босни-Херцеговин Улс	2018	<p><u>Улс төрийн намын санхүүжилтийн тухай хууль (2012 [2016])</u></p> <p>6 дугаар зүйл;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Хувь хүн болон хуулийн этгээд нь улс төрийн намд жилд нэг удаа, эсхүл хэд хэдэн удаа хандив өгөх боломжтой. 2. Хандивыг тухайн улс төрийн намын төв байрны гүйлгээний данс руу шилжүүлнэ. 3. Хувь хүний улс төрийн намд жилийн хугацаанд өгөх нийт хандивын дээд хэмжээ нь 10,000.00 KM (~5,700 USD) – аас хэтрэхгүй байна. 4. Хуулийн этгээдийн улс төрийн намд жилийн хугацаанд өгөх нийт хандивын дээд хэмжээ нь 50,000.00 KM (~28,500 USD)-аас хэтрэхгүй байна. 5. Улс төрийн намын гишүүний тухайн намд жилийн хугацаанд төлөх нийт төлбөр (гишүүнчлэлийн хураамжийг оролцуулан) нь 15,000.00 KM (~28,500 USD)-аас хэтрэхгүй байна.
8	Колумби Улс	2021	<p><u>Үндсэн хууль:</u></p> <p>109 дүгээр зүйл: Төрөөс хуулийн этгээдийн эрх зүйн чадвартай улс төрийн нам, хөдөлгөөнүүдийн санхүүжилтэд хувь нэмэр оруулна. Үүнийг холбогдох хуулиар зохицуулна.</p> <p>Хуулийн этгээдийн эрх зүйн чадвартай нам, хөдөлгөөнүүд болон нэр дэвшигчээ саналын хуудсанд бүртгүүлсэн иргэдийн бүлгүүдийн явуулсан сонгуулийн кампанит ажлыг хэсэгчлэн төрөөс санхүүжүүлнэ. Ийм төрийн санхүүжилт авах эрхэд холбогдох шаардлагатай саналын хувь хэмжээг хуулиар тогтооно. Сонгуулийн кампанит ажлын хүрээнд нам, хөдөлгөөн, нэр дэвшигч, холбогдох иргэдийн бүлгүүдийн гаргаж болох зардал, хувийн эх үүсвэрээс авах хандивын дээд хэмжээг мөн хуулиар тогтооно.</p> <p>Энэхүү санхүүжилтийн тодорхой хувийг хуулийн этгээдийн эрх зүйн чадвартай нам, хөдөлгөөнүүд болон сонгуулиас өмнө нэр дэвшигчээ бүртгүүлсэн иргэдийн бүлгүүдэд олгоно. Үүнийг хуульд заасан нөхцөл, баталгаанд үндэслэн, Үндэсний Сонгуулийн Хорооны зөвшөөрлөөр хэрэгжүүлнэ.</p> <p>Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажлын хувьд, нэр дэвшигчдийн сонгуулийн саналд тавигдах шаардлагыг холбогдох хуулиар хангасан нам, хөдөлгөөн болон иргэний бүлгүүдийн нэр дэвшигчид төрөөс төлсөн радио, телевизийн сурталчилгааны дээд хэмжээнд нэвтрүүлгийн хугацааг ашиглах эрхтэй байна.</p>

			<p>Энэ хууль хүчин төгөлдөр болсны дараах сонгуульд сонгуулийн зардлын хязгаарыг зөрчсөн нь нотлогдвол нэр дэвшигч тухайн албан тушаал, мандатаа алдана. Хуулиар энэ заалтыг зөрчсөнтэй холбоотой үүсэх бусад үр дагаврыг тогтооно.</p> <p>Нам, хөдөлгөөн, нэр дэвшигчид авсан санхүүжилтийн хэмжээ, эх үүсвэр, зарцуулалтыг олон нийтэд ил тод тайлагнана.</p> <p>Гадаадын иргэн, хуулийн этгээдээс сонгуулийн кампанит ажлын зорилгоор улс төрийн нам, хөдөлгөөн, иргэдийн бүлгүүд хандив авахыг хориглоно. Хувийн санхүүжилт нь ардчилал болон нийтийн журмыг алдагдуулах зорилготой байж үл болно.</p> <p><u>Улс төрийн намууд, хөдөлгөөнүүдийн зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа болон сонгуулийн үйл явцын тухай хууль (Law №1475)</u></p> <p>23 дугаар зүйл – Хувийн санхүүжилтийн хязгаарлалт: Нам, хөдөлгөөн, иргэдийн бүлэглэл, нэр дэвшигч, эсхүл тэдгээрийн кампанит ажил нь тухайн кампанит ажилд зарцуулагдаж болох нийт зардлын хэмжээнээс хэтэрсэн хувийн эх үүсвэрийн зээл, эсхүл хандив цуглуулахыг хориглоно. Нэг хүний өгч болох хандив тухайн нийт зардлын 10%-аас хэтрэх ёсгүй.</p>
9	Хорват Улс	2018	<p><u>Улс төрийн үйл ажиллагаа ба сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн тухай хууль (2003 [2016])</u></p> <p>11 дүгээр зүйл: “Хувь хүн болон хуулийн этгээдүүд улс төрийн намууд, бие даагч парламентын гишүүд, орон нутгийн болон бүс нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын төлөөлөгчдийн байгууллагын гишүүд, бие даан нэр дэвшигчид, эсхүл сонгогчдын бүлгийн нэрсийн жагсаалтаар нэр дэвшсэн хүмүүсийг жилд нэг удаа эсхүл хэд хэдэн удаа санхүүжүүлж болно. Мөнгөн хандивуудыг зөвхөн дараах данс руу шилжүүлнэ. Үүнд: улс төрийн намын төв данс, бие даагч парламентын гишүүдийн тусгай данс, эсхүл сонгогчдын бүлгийн жагсаалтаас сонгогдсон орон нутгийн болон бүс нутгийн төлөөлөгчдийн тусгай данс. Хувь этгээдээс нэг жилийн дотор улс төрийн нам, бие даагч парламентын гишүүн, эсхүл орон нутгийн, бүс нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын төлөөлөгчдөд өгч болох нийт хандивын хэмжээ 30,000 хорват кун (HRK) (~ 4,350 USD)-аас хэтрэх ёсгүй. Харин хуулийн этгээдийн хувьд жилийн хандивын дээд хэмжээ дараах байдалтай байна:</p> <ol style="list-style-type: none"> Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үеэр улс төрийн нам, эсхүл нэр дэвшигчид өгч болох дээд хэмжээ: 200,000 HRK (~ 29,000 USD); (Үндэсний цөөнхийн нэр дэвшигч, бие даагч гишүүн, эсхүл жагсаалтанд: 100,000 HRK (~ 14,500 USD); Орон нутгийн болон бүс нутгийн сонгуулийн нэр дэвшигчид болон төлөөлөгчдөд: 30,000 HRK (~ 4,350 USD); <p>Эдгээр дээд хэмжээг давсан хандивыг улс төрийн нам, бие даагч гишүүн, нэр дэвшигч болон бусад оролцогч талууд нь Улсын Аудитын Алба болон Сонгуулийн Төв Хороонд мэдэгдэж, тухайн хандивыг хүлээн авсан өдрөөс хойш 8 хоногийн дотор улсын төсөвт буцаан шилжүүлэх үүрэгтэй. Тайлбар: Ерөнхий хязгаарлалт дараах байдлаар тогтоогдсон:</p> <ul style="list-style-type: none"> - хувь этгээд: жилд 30,000 HRK хүртэл (~ 4,350 USD); - хуулийн этгээд: - Ерөнхийлөгчийн сонгуульд: 200,000 HRK (~29,000 USD); - үндэсний цөөнхийн гишүүн болон Европын парламентын сонгуульд: 100,000 HRK (~ 14,500 USD); - Орон нутгийн сонгуульд: 30,000 HRK (~ 4350 USD).
10	Чех Улс	2018	<p><u>Улс төрийн намууд болон улс төрийн хөдөлгөөний тухай хууль (1991)</u></p> <p>18 дугаар зүйл (2):</p>

			<p>“(2) Улс төрийн нам, хөдөлгөөнүүд дараах тохиолдолд бэлэг, эсхүл үнэ төлбөргүй бусад шилжүүлгийг хүлээн авахыг хориглоно. Хэрэв тухайн бэлэг, мөнгөн хандив болон үнэ төлбөргүй бусад шилжүүлгийн нийт дүн нь нэг хандивлагч (хувь хүн болон хуулийн этгээд) талаас нэг жилийн хугацаанд авсан нийт хэмжээ 30,000,000 чех крон (~ 1,290,000 USD)-оос давсан бол уг хандивыг хүлээн авахыг хориглоно.</p> <p>Хэрэв тухайн хандивлагч улс төрийн нам, хөдөлгөөний гишүүн бөгөөд өгч буй хандив нь гишүүнчлэлийн хураамжийн хэлбэртэй байвал түүний дүн 50,000 CZK (тавин мянган крон) (~2,150 USD)-оос хэтэрсэн тохиолдолд мөн л энэ нь бэлэг буюу үнэ төлбөргүй шилжүүлгийн нэг төрөл гэж үзнэ.</p> <p><u>Тайлбар:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - хувь хүн болон хуулийн этгээдүүд – нэг жилд 30 сая крон (~ 1,290,00 USD)-оос дээш хандив өгөхийг хориглодог. - гишүүнчлэлийн хураамж – хэрэв тухайн хүн намын гишүүн бол түүний жилд төлөх дээд хэмжээ 50,000 крон (~ 2,150 USD) байх ёстой, үүнээс дээш бол хандив гэж тооцогдоно.
11	Эль Сальвадор Улс	2018	<p><u>Улс төрийн намуудын тухай хууль (Ley de Partidos Políticos)</u></p> <p>66 дугаар зүйл: Сонгуулийн өмнөх жилийн хандив Улс төрийн намууд сонгуулийн өмнөх жилд, тухайн жилд хамрах санхүүгийн жилийн хүрээнд, өмнөх сонгуулийн үед Хууль тогтоох Ассамблейгаас Сонгуулийн дээд шүүхэд баталсан тусгай нэмэлт сонгуулийн төсвийн гурав аравны таван хувиас (3.5%) хэтрэхгүй хэмжээний хувийн этгээд буюу хуулийн этгээдээс эдийн засгийн хандив хүлээн авах эрхтэй. “Сонгуулийн өмнөх жил” гэж аливаа төрлийн сонгууль болохоос өмнөх жилийг ойлгоно.</p> <p><i>Тайлбар:Өмнөх сонгуулийн жилд, Хувь хүн болон хуулийн этгээд тус бүрийн хандивын дээд хэмжээ нь тухайн жилийн сонгуулийн зориулалттай улсын нэмэлт төсвийн 3.5%-иас хэтрэхгүй байна.</i></p>
12	Гватемал Улс	2018	<p><u>Сонгуулийн болон Улс төрийн намуудын тухай хууль (Ley Electoral y de Partidos Políticos, Artículo 21 Ter)</u></p> <p>21 дүгээр зүйл. Санхүүжилтийн зохицуулалт Өмнөх зүйлд зааснаас гадна, улс төрийн байгууллагууд болон сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилт дараах нөхцөл, журмыг бүх цаг үед дагаж мөрдөнө: а) Дараах этгээдүүдээс ямар нэг хэлбэрийн хандив авахыг улс төрийн байгууллагуудад хориглоно: 1. гадаад улсын байгууллага, хувь хүн, эсхүл хуулийн этгээд; 2. төрийн албанд гэмт хэрэг үйлдсэн, мөнгө угаах болон холбогдох гэмт хэрэгт буруутгагдан ял шийтгүүлсэн этгээд; 3. хөрөнгө нь хураагдсан, эрх бүхий байгууллагаар хөрөнгийнх нь гарал үүсэл хуулиар сэжигтэй гэж тогтоогдсон этгээд, эсхүл эдгээртэй холбоотой этгээд; 4. улс төрөөс ангид, намуудтай хамааралгүй байхаар байгуулагдсан төрийн бус байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллага.</p> <p><i>Тайлбар:Хандивын дээд хэмжээ нь сонгуулийн жил эсэхээс үл хамааран үргэлж хүчинтэй байна.</i></p>
13	Гаити Улс	2018	<p><u>2015 оны Сонгуулийн тушаалын 130 дугаар зүйл (Décret Electoral, Article 130, 2015)</u></p> <p>Сонгуулийн кампанит ажлын үеэр: “Ямар ч хэлбэрээр, нэр дэвшигч, улс төрийн нам, эсхүл улс төрийн байгууллагад хувь хүн, эсхүл хуулийн этгээдийн зүгээс өгсөн хандив нь хандивлагчийн хувьд татварын хөнгөлөлтөд хамрагдана.”</p>
14	Израиль Улс	2018	<p><u>Улс төрийн намуудын санхүүжилтийн тухай хууль (1973)</u></p> <p>8(b-c) зүйл:</p>

			<p>“Парламентын намын бүлэг нь хувь хүн болон түүний гэр бүлийн зүгээс жилд нийтдээ 1000 шекел (NIS) (~ 270USD) -ээс давсан хандивыг шууд болон шууд бусаар хүлээн авах ёсгүй.</p> <p><i>Тайлбар:Иргэн улс төрийн намд сонгуулийн жилд буюу Кнессет, эсхүл орон нутгийн захиргааны сонгууль явагдаж буй жилд нийт 2300 шекел (~ 621 USD) хүртэл хандив өгөх эрхтэй.</i></p>
15	Япон Улс	2018	<p><u>Олон нийтийн албан тушаалын сонгуулийн тухай хууль (1950)</u></p> <p>199 дүгээр зүйл: “Төлөөлөгчдийн танхим болон Зөвлөхүүдийн танхимын гишүүн, мөн орон нутгийн нийтийн байгууллагын гишүүнийг сонгох сонгуулийн тухайд, холбогдох орон нутгийн нийтийн байгууллага болон улс төрийн намууд сонгуультай холбоотойгоор хандив өгөхийг хориглоно.” “Зээл авсан корпораци болон бусад хуулийн этгээдүүд нь зээлийн мэдэгдлийн дараагийн нэг жилийн хугацаанд улс төрийн намд хандив өгөхийг хориглоно. Тайлбар:Төрийн болон орон нутгийн нийтийн байгууллагууд, мөн тэдгээрээс зээл авсан хуулийн этгээдүүд нь тодорхой хугацаанд улс төрийн намд хандив өгөх эрхгүй байдаг. Энэ нь сонгуулийн санхүүжилтийн ил тод байдал, шударга байдлыг хангахад чиглэсэн хязгаарлалт юм.</p>
16	Кени Улс	2023	<p><u>Сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн тухай хууль (2013)</u></p> <p>12 дугаар зүйл (2): (2) Хандив нь тухайн нэр дэвшигч өөрөө өөрийн сонгуулийн кампанит ажлын данс руу, эсхүл улс төрийн нам, эсхүл бүх нийтийн санал асуулгын хорооны өөрийнх нь сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн данс руу хийгдсэн тохиолдлоос бусад үед,нэг эх сурвалжаас гарч буй хандив тухайн нэр дэвшигч, улс төрийн нам эсхүл санал асуулгын хорооны нийт авсан хандивын 20 хувиас хэтрэх ёсгүй. Тайлбар: Нэр дэвшигч, улс төрийн нам, эсхүл бүх нийтийн санал асуулгын хороонд нэг эх сурвалжаас хэт их хандив төвлөрөхөөс сэргийлж, нийт хүлээн авах хандивын 20 хувиас илүүг нэг этгээдээс авахыг хориглодог. Энэ нь сонгуулийн санхүүжилтийн шударга, ил тод байдлыг хангах зорилготой.</p>
17	Ливан Улс	2019	<p><u>Парламентын сонгуулийн тухай хууль</u></p> <p>60 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэгт зааснаар: Хувь хүн эсхүл хуулийн этгээдээс нэр дэвшигч эсхүл нэр дэвшигчдийн жагсаалтад өгөх сонгуулийн санхүүжилтийн хандив нь тухайн нэр дэвшигчийн сонгуулийн зардлын дээд хэмжээгийн 50 хувиас хэтрэх ёсгүй. Мөн энэхүү хандив нь банкны гүйлгээний замаар хийгдэх ёстой бөгөөд: - Нэр дэвшигч нь өөрийн сонгуулийн зардлын дээд хэмжээнээс давсан хандив авч болохгүй. - Гуравдагч этгээдээр (дамжуулан) хандив өгөхийг хориглодог (60 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэгт тусгагдсан).</p>
18	Молдова Улс	2019	<p><u>Сонгуулийн хууль, (1997 [2020])</u></p> <p>41(2) дугаар зүйл: Сонгуулийн өрсөлдөгчид болон санаачлагч бүлгүүдийн сонгуулийн зардлыг хувь хүн болон хуулийн этгээдүүдээс санхүүжүүлэхдээ дараах нөхцөлийг мөрдөнө: - Хувь этгээдүүдийн хувьд: тухайн жилийн үндэсний дундаж сарын цалингийн хэмжээгээр 6 сарын цалинтай тэнцэх хэмжээний хандив өгч болно. - Хуулийн этгээдүүдийн хувьд: тухайн жилийн үндэсний дундаж сарын цалингийн хэмжээгээр 12 сарын цалинтай тэнцэх хэмжээний хандив өгч болно. - Гадаадаас орлого олдог Молдавын иргэд: хандивын хэмжээ тухайн жилийн дундаж 3 сарын цалинг хэтэрч болохгүй.</p>

			- Төрийн албан хаагчид, нийтийн ашиг сонирхлын албан тушаалтнууд: нийт жилийн орлогын 10%-аас хэтрэхгүй, мөн 6 сарын дундаж цалингаас давж болохгүй.
19	Монгол Улс	2023	<p><u>Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль (2023)</u></p> <p>53 дугаар зүйл. Сонгуулийн хандив 53.1. Сонгуулийн хандив /цаашид “хандив” гэх/ нь мөнгөн, мөнгөн бус хэлбэртэй байна. 53.2. Хандивлагч энэ хуульд заасан шаардлага хангасан, Монгол Улсын иргэн байна. 53.3. Энэ хуулиар хориглоогүй, түүнчлэн тухайн хуулийн этгээдийн дүрэмд өөрөөр заагаагүй бол хуулийн этгээд хандивлагч байж болно. 53.4. Энэ хуулийн 4.3.2-т заасан жагсаалтаар нэр дэвшигч нь нам, эвслийн сонгуулийн сурталчилгаанд зориулан хандив өгч болох бөгөөд нэг нэр дэвшигчийн өгсөн хандивын хэмжээ нь энэ хуульд заасны дагуу тогтоосон нэр дэвшигчээс тойрогт зарцуулах зардлын хэмжээний дунджаас хэтрэхгүй байна.</p> <p>54 дүгээр зүйл. Мөнгөн хандив 54.1. Мөнгөн хандив нь иргэний хувьд арван сая төгрөг хүртэл, хуулийн этгээдийн хувьд гучин сая төгрөг хүртэл байна. 54.2. Иргэн, хуулийн этгээдээс нам, эвсэлд, эсхүл сонгуулийн тойрогт нэр дэвшигчид зардлын данс нээсэн өдрөөс хойш сонгуулийн үйл ажиллагаанд нь зориулан энэ хуулийн 54.1-т заасан хэмжээнээс хэтрүүлэхгүйгээр сонгуулийн зардлын дансанд хандив өгч болно. 54.3. Эвсэлд нэгдсэн намд сонгуульд зориулж хандив өгсөн бол тухайн намын нэгдэн орсон эвсэлд давхардуулан хандив өгөхийг хориглоно. 54.4. Хандив өгч байгаа иргэний нэр, иргэний бүртгэлийн дугаар, хуулийн этгээд нь нэр, регистрийн дугаар болон хандивын эх үүсвэрийн талаарх мэдээллээ банкны гүйлгээний баримтад тусгах бөгөөд энэ шаардлагыг хангаагүй хандивыг хандив хүлээн авагч буцаан шилжүүлнэ. 54.5. Буцах хаяг нь тодорхойгүй хандивыг холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу улсын орлогод буюу төрийн санд шилжүүлнэ. 54.6. Хуулийн этгээд мөнгөн хандив өгсөн бол уг хандивыг санхүү, татварын тайландаа тусгана. 54.7. Бэлэн мөнгөөр хандив өгөх, авахыг хориглоно.</p> <p>55 дугаар зүйл. Мөнгөн бус хандив 55.1. Мөнгөн бус хандивт дараах зүйл хамаарна: 55.1.1. үл хөдлөх болон хөдлөх эд хөрөнгийг ашиглуулах, эзэмшүүлэх; 55.1.2. үйлчилгээ үзүүлэх. 55.2. Мөнгөн бус хандивыг сонгуулийн сурталчилгаа эхэлсэн өдрөөс дуусах хүртэл хугацаанд зөвхөн нэр дэвшигчид өгнө. 55.3. Мөнгөн бус хандив өгч байгаа тохиолдолд хандивлагч нь нэр дэвшигч, түүний итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчтэй хандивын гэрээг бичгээр байгуулж гэрээнд заасан зориулалтын дагуу зарцуулна. 55.4. Мөнгөн бус хандивын үнэлгээг зах зээлийн дундаж ханшийг үндэслэн хандивын гэрээгээр тогтоох бөгөөд уг үнэлгээ нь иргэн болон хуулийн этгээдээс өгөх хандивын дээд хэмжээнээс хэтрэхгүй байна.</p>
20	Монтенегро Улс	2021	<p><u>Улс төрийн байгууллагууд болон сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн тухай хууль (2014 [2019])</u></p> <p>15(4) дугаар зүйл: Улс төрийн байгууллагын санхүүжилтийн зорилгоор: • Хувь этгээд жилд хамгийн ихдээ 5,000 евро (~5400 USD)-ийн хандив өгч болно. • Хуулийн этгээд жилд хамгийн ихдээ 20,000 евро (~21,600 USD)-ийн хандив өгч болно.</p>
21	Умард Македон Улс	2021	<p><u>Сонгуулийн тухай хууль (2018)</u></p> <p>83 дугаар зүйл: Сонгуулийн кампанит ажлыг дараах байдлаар санхүүжүүлж болно: 1. Улс төрийн намын гишүүнчлэлийн татвар</p>

			<p>2. Хувь хүмүүс — хамгийн ихдээ 3,000 еврог (~ 3,240 USD) (Македонийн динартай тэнцэх хэмжээ)</p> <p>3. Хуулийн этгээдүүд — хамгийн ихдээ 30,000 еврог (~ 32,400 USD) (Македонийн динартай тэнцэх хэмжээ) хандивлаж болно</p>
22	Панам Улс	2023	<p><u>Панамын Бүгд Найрамдах Улсын Сонгуулийн хууль</u></p> <p>248 дугаар зүйл: Ард нийтийн сонгуульд нэр дэвшигчдийн аль ч жагсаалт нь нэг эх сурвалжаас дараах зардлын дээд хязгаарыг давсан хувийн хандив авах эрхгүй:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн нэр дэвшигчид: нийт зардлын 3%-аас хэтрэхгүй. 2. Бусад нэр дэвшигчид: Үүнд Төв Америкийн Парламентын гишүүд, хотын дарга нар, орон нутгийн зөвлөлийн гишүүд, суурин төлөөлөгчид зэрэг багтана —нэг эх сурвалжаас 25%-аас хэтрэхгүй хувийн хандив авч болно. <p>Энэ хязгаарыг хэрэгжүүлэхдээ тухайн нэр дэвшигчийн жагсаалт өөрийн эх үүсвэрээс санхүүжүүлж буй дүнг суутгаж тооцно.</p>
23	Оросын Холбооны Улс	2018	<p><u>Холбооны Хурлын Улсын Думын сонгуулийн тухай холбооны хууль</u></p> <p>71 дүгээр зүйл. Сонгуулийн сангууд</p> <p>(1) Холбооны нэрсийн жагсаалтаар нэр дэвшигчийг дэвшүүлсэн улс төрийн нам нь өөрийн сонгуулийн кампанит ажлыг санхүүжүүлэх зорилгоор сонгуулийн сан байгуулах үүрэгтэй. Тухайн холбооны жагсаалтад ОХУ-ын тодорхой субъектэд харгалзах бүсийн бүлэг (эсхүл бүлгүүд) байвал, намын эрх бүхий удирдлагын байгууллагын шийдвэрээр тухайн бүс нутгийн намын салбар нь өөрийн гэсэн сонгуулийн сан байгуулах эрхтэй. Нэг мандаттай тойргоос нэр дэвшсэн нэр дэвшигчид өөрийн гэсэн сонгуулийн сан байгуулах ёстой. Харин зөвхөн нэг мандаттай тойргуудаас нэр дэвшигчдийг дэвшүүлсэн нам, эсхүл зөвхөн холбооны нэрсийн жагсаалтаар нэр дэвшигчдийг дэвшүүлсэн улс төрийн нам, нэр дэвшигчид тусдаа сонгуулийн сан байгуулахгүй.</p> <p>(2) Улс төрийн намуудын сонгуулийн сан нь дараах эх үүсвэрээс бүрдэнэ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Намын дотоод санхүүгийн эх үүсвэр – энэ нь хуулиар зөвшөөрөгдсөн дээд хэмжээнээс 50 хувиас хэтрэх ёсгүй; 2. Иргэн болон хуулийн этгээдээс өгсөн хандив – тус бүрийн хандивын хэмжээ нь иргэнээс 0.07 хувь, хуулийн этгээдээс 3.5 хувиас хэтрэхгүй байх ёстой (хуулиар тогтоосон дээд хэмжээгээр тооцно). <p>(3) Улс төрийн намын сонгуулийн сангийн нийт дээд хэмжээ нь 700 сая рублиас (~7,778,000 USD) хэтрэх ёсгүй. Үүнд тухайн намын бүс нутгийн салбаруудын өөрсдийн сангаас гаргасан зардлыг оруулахгүй.</p> <p>(4) Улс төрийн намын бүс нутгийн салбарын сонгуулийн сан нь дараах эх үүсвэрээс бүрдэнэ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Улс төрийн нам болон тухайн салбарын дотоод эх үүсвэрээс (гэхдээ төв намын сонгуулийн сангаас биш) – нийт сангийн 50 хувиас хэтрэхгүй; 2. Иргэд, хуулийн этгээдээс өгсөн сайн дурын хандив – тус бүрийн хандив нь иргэнээс 2 хувь, хуулийн этгээдээс 20 хувиас хэтрэхгүй байх (хуулиар тогтоосон бүс нутгийн сангийн дээд хэмжээгээр тооцно). <p>(5) Улс төрийн намын бүс нутгийн салбарын сонгуулийн сангийн нийт дээд хэмжээ нь тухайн бүс нутаг дахь холбооны жагсаалтын бүсийн бүлэгтэй (эсхүл бүх нэг мандаттай тойргийг хамарсан) тохирч байвал дараах хэмжээнээс хэтрэхгүй:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 15 сая рубль (~ 166,000 USD) – сонгогчдын тоо 100,000-аас хэтрээгүй бүс нутагт; 2. 20 сая рубль (~ 222,000 USD) – 100,000-аас дээш, 500,000-аас доош сонгогчтой бүс нутагт; 3. 25 сая рубль (~ 277,000 USD) – 500,000-аас дээш, 1 саяас доош сонгогчтой бүс нутагт;

			<p>4. 35 сая рубль (~ 388,000 USD) – 1 саяаас дээш, 2 саяас доош сонгогчтой бүс нутагт;</p> <p>5. 55 сая рубль (~ 611,000 USD) – 2 саяаас дээш, 5 саяас доош сонгогчтой бүс нутагт;</p> <p>6. 100 сая рубль (~ 1,110,000 USD) – 5 саяаас дээш сонгогчтой бүс нутагт.</p> <p>(6) Хэрэв холбооны нэрсийн жагсаалтад багтсан бүс нутгийн бүлэг нь тухайн ОХУ-ын бүх нэг мандаттай тойргийг бус, зөвхөн зарим хэсгийг хамарч байвал, тухайн бүсийн сонгуулийн сангаас гаргаж болох нийт зардлын дээд хэмжээ нь дараах байдлаар тооцогдоно. Үүнд: Бүсийн бүлэгт хамаарах нэг мандаттай тойргийн тоог, ОХУ-ын нутаг дэвсгэр дээрх бүх нэг мандаттай тойргийн тоонд харьцуулсан (5 дугаар хэсэгт заасан) нийт зардлын дээд хэмжээгээр үржүүлсэнтэй тэнцүү байна.</p> <p>(7) Хэрэв холбооны нэрсийн жагсаалтад багтсан бүс нутгийн бүлгүүдийн зарим нь жагсаалтаас хасагдсан ч, тухайн ОХУ-ын субъектийн нэг мандаттай тойрогт харьяалагдах дор хаяж нэг бүс нутгийн бүлэг холбооны жагсаалтад үлдсэн бол, тухайн бүсийн сонгуулийн сангаас гаргах нийт зардлын дээд хэмжээг 6 дугаар хэсгийн дагуу бууруулахгүй.</p> <p>(8) Нэр дэвшигчийн сонгуулийн санг дараах эх үүсвэрээс бүрдүүлж болно:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Улс төрийн намын дотоод эх үүсвэрээс (хэрэв нэр дэвшигчийг улс төрийн намаас дэвшүүлсэн бол). Харин намын холбооны жагсаалтын сангаас дэвшүүлсэн бол хамаарахгүй. Нийт хэмжээ нь хуульд заасан дээд хэмжээнээс 50%-иас хэтрэхгүй байна. 2. Нэр дэвшигчийн өөрийн дотоод эх үүсвэрээс — мөн адил хуульд заасан дээд хэмжээний 50%-иас хэтрэхгүй байна. 3. Иргэн, хуулийн этгээдийн сайн дурын хандив. Нэг иргэнээс өгч болох хандивын хэмжээ нь дээд хэмжээнээс 2%, хуулийн этгээдээс бол 20%-иас хэтрэхгүй байна (нэр дэвшигчийн сангийн тухай хуулиар тогтоосон дээд хэмжээнээс хамаарна). <p>(9) Нэр дэвшигчийн сонгуулийн сангийн дээд хэмжээ 40 сая рубль (~450,000 USD) байна.</p> <p>(10) Холбооны “Үндсэн баталгааны тухай (On Basic Guarantees)” хуулийн 58 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэгт заасан байгууллага, агентлаг, хувь хүмүүс нэр дэвшигчийн сонгуулийн санд хандив өгөх эрхгүй. <i>(Хуулийн нэмэлт өөрчлөлт: 2014 оны 11 сарын 24-ний өдрийн №355-ФЗ Холбооны хуулиар өөрчлөгдсөн.)</i></p> <p>(11) Мөн дээр дурдсан хуулийн 58 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсгийн “ф” дэд заалтад заасан ашгийн төлөө бус байгууллагууд дараах тохиолдолд сонгуулийн санд хандив өгөх эрхгүй байна. Үүнд: тухайн ашгийн төлөө бус байгууллагуудын олж авсан сан, хөрөнгө, бусад өмчийг буцааж өгөөгүй, мөн эдгээр хөрөнгө, өмчийг гадаадын улс орнууд, байгууллага, агентлаг, эсхүл “Үндсэн баталгааны тухай” Холбооны хуулийн 58 дугаар зүйлийн 6 дугаар хэсгийн “р” заалтын хоёр дахь хэсгээс долоо дахь хэсэгт заасан этгээдүүд рүү шилжүүлсэн бол (мөн энэ орлогыг ОХУ-д бүртгүүлж, эргүүлэн оруулаагүй бол) тухайн хандив өгөх өдрийг хүртэл сонгуулийн санд хандив өгөхийг хориглоно.</p> <p>(12) Сонгуулийн санг зарцуулах эрх тухайн санг байгуулсан улс төрийн намд хадгалагдана. Намын бүс нутгийн салбарын сонгуулийн сангийн зарцуулалтын эрх нь тухайн салбар болон улс төрийн намын удирдлагын байгууллагын зөвшөөрсөн төлөөлөгчийн зөвшилцлийн үндсэн дээр хэрэгжинэ. Харин нэр дэвшигчийн сонгуулийн санг зарцуулах эрх нь тухайн нэр дэвшигч өөртөө, мөн түүний нэрийн өмнөөс ажиллах, нотариатаар баталгаажуулсан итгэмжлэл бүхий санхүүгийн асуудал хариуцсан төлөөлөгчид хадгалагдана. Ийм төлөөлөгчийг хот, нийслэлийн сонгуулийн хороо (DECs)-нд бүртгүүлнэ. Бүртгэл дараах баримт бичгийн үндсэн дээр явагдана: нэр дэвшигчийн гаргасан томилгооны хүсэлт, тухайн төлөөлөгч болох иргэний бичгээр өгсөн зөвшөөрөл, нотариатаар баталгаажуулсан итгэмжлэл болон иргэний үнэмлэх буюу түүнтэй</p>
--	--	--	---

			<p>адилтгах баримт бичиг. Санхүүгийн асуудал хариуцсан төлөөлөгчийн бүрэн эрх тухайн хүнийг томилсон өдрөөс эхэлж, санал хураалтын өдрөөс хойш 90 хоногийн дараа дуусгавар болно. Харин хэрэв тухайн нэр дэвшигч оролцсон шүүх хуралдаан явагдаж байгаа бол, төлөөлөгчийн бүрэн эрх шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс дараагийн өдрөөс дуусгавар болно.</p> <p>(13) Улс төрийн намын сонгуулийн санг дараах зорилгоор л зарцуулах ёстой:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сонгогчдын гарын үсэг цуглуулах үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх (үүнд гарын үсэг цуглуулагчдын цалин орно); 2. Сонгуулийн кампанит ажлыг санхүүжүүлэх, мэдээллийн болон зөвлөх үйлчилгээний төлбөрт; 3. Иргэд, хуулийн этгээдээр гүйцэтгэсэн бусад үйлчилгээ (ажил), мөн кампанит ажилтай шууд холбоотой бусад зардалд. <p>(14) Намын бүс нутгийн салбарын сонгуулийн санг зөвхөн дараах зорилгоор зарцуулна:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сонгуулийн кампанит ажлыг санхүүжүүлэх, хэрэв кампанит ажилд улс даяар телевиз, сонин хэвлэлд төлбөртэй сурталчилгаа оруулах шаардлагагүй бол; мэдээллийн болон зөвлөх үйлчилгээний төлбөрт; 2. Иргэд, хуулийн этгээдээр гүйцэтгэсэн бусад үйлчилгээ (ажил), мөн кампанит ажилтай холбоотой бусад зардалд. <p>(15) Улсын Думын гишүүдийн сонгуулийн үр дүнд хүрэх зорилготой гарын үсэг цуглуулах, кампанит ажил болон бусад үйл ажиллагааг улс төрийн нам, түүний бүс нутгийн салбар зөвхөн өөрийн сонгуулийн сан (дотоод санг багтаасан)-гаас, энэхүү Холбооны хуулийн журмын дагуу санхүүжүүлнэ.</p> <p>(16) Гарын үсэг цуглуулах болон бусад үйл ажиллагааг нэр дэвшигчийн сонгуулийн сангаас, энэхүү Холбооны хуулийн дагуу хуримтлагдсан хөрөнгөнөөс бүрэн санхүүжүүлнэ.</p> <p>(17) Улс төрийн нам өөрийн эзэмшилд байсан үл хөдлөх хөрөнгө болон хөдлөх хөрөнгийг (хувьцаа, хэвлэмэл материал, бичгийн хэрэгсэлээс бусад) сонгуулийн сангаасаа төлөх үүрэгтэй биш бөгөөд тэдгээр нь албан ёсоор сонгууль зарласан өдөр тус намын мэдэлд байж байсан бол хамаарахгүй.</p> <p>(18) Улс төрийн нам сонгуулийн кампанит ажилд зөвхөн сонгуулийн өмнө тусгай сонгуулийн дансанд шилжүүлсэн хөрөнгийг ашиглана. Энэ нь энэхүү Холбооны хуулийн дагуу хийгдсэн байна.</p> <p>(19) Хэрэв нэмэлтээр холбооны нэр дэвшигчдийн жагсаалт болон нэг мандаттай тойргийн нэр дэвшигчдийг дэвшүүлбэл (энэ нь 50 дугаар зүйлийн 11 дэх хэсэг, мөн 51 дүгээр зүйлийн 14 дэх хэсэг болон 56 дугаар зүйлийн 7 дахь хэсэгт заасан нөхцөлтэй холбоотой), улс төрийн намын сонгуулийн сангийн дээд хэмжээг 1.5 дахин нэмэгдүүлнэ.</p>
24	Серб Улс	2023	<p><u>Улс төрийн үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх тухай хууль</u></p> <p>22 дугаар зүйл. Улс төрийн байгууллага сонгуулийн кампанит ажлын зардлыг санхүүжүүлэхийн тулд хувийн эх үүсвэрээс хөрөнгө босгож болно. Хувь хүн болон хуулийн этгээдүүд сонгууль явагдаж буй жилд жилдээ зөвшөөрөгдсөн дээд хэмжээгээр хандив өгч болно. Энэ нь тухайн жилийн бүх сонгуулийн тооноос үл хамааран нэг жилийн хязгаараар тооцогдоно. Сонгуулийн кампанит ажлыг санхүүжүүлэх зорилгоор улс төрийн байгууллага мөн зээл болон бусад эх үүсвэр ашиглаж болно.</p> <p><u>Тайлбар</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - хувь этгээдийн хувьд: нэг жилийн дотор 10 сарын дундаж цалингийн хэмжээгээр - хуулийн этгээдийн хувьд: нэг жилийн дотор 30 сарын дундаж цалингийн хэмжээгээр хандив өгөх эрхтэй. <p>Жишээ: 2023 оны 7 дугаар сард дундаж цалин 83,781 RSD (~766.80 USD) байсан. Тиймээс хувь этгээд 7,100 евро (~766.80 USD), хуулийн этгээд 21,300 евро (~23,004 USD) хүртэл хандив өгөх боломжтой гэсэн үг.</p>

			<p>Сонгуулийн жилд хувь этгээд нийт хандивын дээд хэмжээг хоёр удаа хувааж хандивлаж болно:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. намын үйл ажиллагааны тогтмол зардалд; 2. тодорхой нэр дэвшигч, намын жагсаалтын сонгуулийн кампанит ажилд. <p>Эдгээр дээд хязгаарууд нь тухайн оноор хязгаарлагдаж, хэдэн удаа сонгууль явагдсанаас үл хамааран хүчинтэй байна.</p>
25	Тажикистан Улс	2018	<p><u>Улс төрийн намын тухай хууль (1998)</u></p> <p>13 дугаар зүйл. Нэг иргэнээс улс төрийн намд жилдээ өгөх материаллаг дэмжлэгийн нийт хэмжээ 300 тооцооны нэгж (~1,770USD)-ээс хэтрэх ёсгүй. Харин нэг хуулийн этгээдээс өгөх хэмжээ 1500 тооцооны нэгж (~8,850 USD)-ээс хэтрэхгүй.</p> <p>Тайлбар: “тооцооны нэгж” гэдэг нь тухайн улсын санхүүгийн хуульд тогтоосон, инфляц, зах зээлийн нөхцөлд тохируулан тогтмол шинэчлэгддэг мөнгөн хэмжүүр юм. Хандивын бодит дээд хэмжээ нь тухайн жилийн тооцооны нэгжийн мөнгөн дүнгээс хамаарна.</p>
26	Уругвай Улс	2021	<p><u>Улс төрийн намын тухай хууль</u></p> <p>31 дугаар зүйл: Улс төрийн намууд болон тэдгээрийн дотоод салбар, эсхүл нэр дэвшигчдийн жагсаалтууд нь сонгуулийн кампанит ажлын зорилгоор нэг хандивлагч, нэг нэгж тус бүрээр 300,000 индексжүүлсэн нэгжээс (UI) (~42,000USD) хэтрэхгүй хэмжээний хандив авч болно. Хандив заавал нэр бүхий байх ёстой. Хэрэв хандив сонгуульд нэр дэвшигчээс ирсэн бол дээрх хэмжээг гурваар үржүүлэн авч болох ба жагсаалтын эхний нэр дэвшигчид энэ хязгаар үйлчлэхгүй.</p> <p>44 дүгээр зүйл: Төртэй гэрээ байгуулсан нийтийн үйлчилгээний концесс эзэмшигч компаниуд нь улс төрийн нам, дотоод салбар болон нэр дэвшигчдийн жагсаалтад жилд 10,000 UI (~1,400USD)-с хэтрэхгүй хэмжээгээр хандив өгөх боломжтой.</p> <p>Тайлбар</p> <ul style="list-style-type: none"> - Нэг хандивлагч – 300,000 UI (~42,000USD) хандивлах дээд хязгаартай (хувь хүн болон хуулийн этгээд адил). - Хэрэв нэр дэвшигч өөрөө хандив өгвөл энэ хязгаар гурваар үржүүлэгдэж болно. - Харин жагсаалтын эхний нэр дэвшигчийн хувьд хандивын дээд хэмжээний хязгаарлалт байхгүй. <p>Тайлбар: UI буюу “unidad indexada” гэдэг нь инфляцид суурилсан, Уругвай улсын тоон санхүүгийн индексжүүлсэн нэгж юм. Хандивын бодит мөнгөн дүн нь тухайн үеийн UI-ийн ханшаас хамаардаг.</p>

Эх сурвалж: International IDEA

3. Сонгуулийн үеийн зардал

Европын Аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын (ЕАБХАБ) Ардчилсан Институт, Хүний Эрхийн Газар (OSCE/ODIHR)-аас гаргасан “Сонгуулийн санхүүжилтийн ажиглалт” гарын авлагад тайлбарласнаар сонгуулийн зардалд сонгуулийн зорилгоор хийгдсэн аливаа мөнгөн болон бараа хэлбэрийн (in-kind) зардал багтана. Зарим улсад кампанит ажлын зардалд дээд хязгаар (тааз) тогтоосон байдаг. Энэ нь өрсөлдөөнийг тэгш болгоход тустай ч үг хэлэх, эвлэлдэн нэгдэх эрхийг алдагдуулахгүйгээр хэрэгжих ёстой. (OSCE/ODIHR, 2015). Дээд хязгаар нь тойргийн сонгогчдын тоо, материал үйлчилгээний зардлаас хамаарч хувь байдлаар тогтоогдож болно. Тогтолцоо нь тодорхой хуульд тусгагдсан, инфляцын түвшинд уялдуулан шинэчлэгддэг байх ёстой (OSCE/ODIHR, 2015). Мөн бүх өрсөлдөгчдөд ижил журмаар үйлчлэх ёстой. Энэ нь сонгогчдод нэр дэвшигчид хэрхэн хөрөнгө зарцуулж буйг хянах, тэднийг хариуцлагатай болгох боломж олгодог. Түүнчлэн сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн зарцуулалт нь ихэвчлэн дараах хэлбэртэй байдаг. Үүнд:

- сонгуулийн кампанит ажлын үеэрх түр оффис түрээслэх зардал;

- сонгуулийн компанит ажлын үеэр ажилтан хөлслөх;
- сонгуулийн сурталчилгаатай холбоотой харилцаа холбоо, тээврийн зардал;
- сонгуулийн цуглаан зохион байгуулах зардал;
- сонгогч нарын гэрээр явж ухуулга хийх зардал;
- сурталчилгааны материал хэвлэх зардал;
- хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр зар сурталчилгаа явуулах зардал зэрэг багтана.

Харин төрөөс санхүүжүүлж буй сонгуулийн компанит ажлын шууд бус санхүүжилтийн хэлбэр нь нэр дэвшигчид болон намуудыг төрийн өмчийн зарим үйлчилгээг үнэгүй буюу хямд үнээр ашиглах боломжоор хангахыг байдлаар илэрдэг. Үүнд:

- олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр дуу хоолойгоо түгээх;
- төрийн өмчийг сонгуулийн сурталчилгааны зорилгоор ашиглах;
- сонгуулийн материал хэвлүүлэх;
- шуудангийн үйлчилгээг ашиглах зэрэг (OSCE/ODIHR, 2015) орно.

4. Сонгуулийн үеийн санхүүгийн тайлагнал ба ил тод байдал, хяналт

Сонгуулийн санхүүгийн тайлангийн ил тод байдал нь нэр дэвшигчид болон улс төрийн намуудыг хяналтын байгууллага, олон нийтийн өмнө хариуцлага тооцох гол нөхцөл болдог. Тайлангийн давтамж, агуулга янз бүр байдаг ч, эхлэл, дунд үе, эцсийн тайланг заавал өгдөг байх хэрэгтэй. Хууль нь тайлагнах хугацаа, хэлбэр, ил болгох аргыг тодорхой заасан байх ёстой (OSCE/ODIHR, 2015). Нийтэд ил болгох мэдээлэлд хөрөнгө, өр төлбөр, хувь хүний хандив, зарцуулалтын дэлгэрэнгүй багтана. Тайлан нь нам, нэр дэвшигч, жагсаалтуудыг тусад нь задалж, нийтэд ойлгомжтой, нэг загвараар өгөгдөх ёстой. Сонгуулийн үеийн зарцуулалтыг хянах нь ил тод байдал, хуулийн хэрэгжилтийг хангахад чухал бөгөөд ихэнх улс орон тусгай бие даасан байгууллагатай байдаг. Тухайн байгууллагын хараат бус байдал, бүрэн эрх, шалгаруулалт, чиг үүрэг тодорхой хуульчилсан байдаг (OSCE/ODIHR, 2015).

ЕАБХАБ-ын бүс нутагт сонгуулийн санхүүжилтийн хандив ба зарцуулалтад тодорхой хязгаарлалт (тоон болон чанарын хувьд) тавих нь түгээмэл практик байна (OSCE/ODIHR, 2015). Үүнд:

- дээд хэмжээ тогтоох,
- эх үүсвэрийн төрөл,
- зорилгоос хамаарсан хязгаарлалтууд багтаж байна.

5. Зөрчил, хүлээлгэх хариуцлага

Сонгуулийн санхүүжилтийн дүрэм журмын хэрэгжилтэд хяналт тавих, мөрдөлтийг шалгах үйл ажиллагаа нь ил тод байдал, дүрэм, журмын үр дүнтэй хэрэгжилтийг хангах чухал механизм болдог.

Ихэнх улс орон сонгуулийн санхүүжилтийн дүрэм журмыг хэрэгжүүлэх явцыг хянадаг, тайлан нийтэлдэг хараат бус хяналтын байгууллагыг хуульчлан тогтоодог. Энэ хяналтын байгууллагын хараат бус байдлын түвшин улс орон бүрт харилцан адилгүй байдаг нь олон нийтийн итгэл, үр нөлөөнд нөлөөлдөг. Улс төрийн нөлөө, засгийн газрын шахалтаас ангид байлгах үүднээс энэ байгууллагын сонголт, бүрэлдэхүүн, чиг үүргийг зохицуулсан хууль тогтоомжоор хамгаалалт бий болгож болно. Үр дүнтэй байдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд хяналтын байгууллага нь тайлбар, чиглэл өгөх, зөрчлийн талаар мөрдөн шалгах, шийтгэл ногдуулах эсхүл шүүхээр шийдүүлэх эрхтэй байх боломжтой. Сонгуулийн үеийн санхүүжилтийн зөрчлийг шийтгэх тогтолцоо нь системийн шударга байдлыг хангах, цаашид

итгэлцлийг бий болгоход чухал (OSCE/ODIHR, 2015). Торгууль нь ихэвчлэн сануулга, мөнгөн торгууль, төрийн хөрөнгөөс хасах, эрүүгийн хариуцлага хүртэлх хэлбэртэй байдаг. Эдгээр нь хуулиар тодорхой, нийтэд ойлгомжтой, зорилгодоо тохирсон, биелэгдэхүйц байх ёстой. Шийтгэгдсэн этгээдэд давж заалдах эрхийг хуульчилсан байх шаардлагатай. Шийтгэл нь хууль зөрчин олсон аливаа ашиг хонжооноос ангижруулах, хууль сахиагүй этгээдийг шийтгэх, цаашдын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилготой байна. Мөн шийтгэл нь ямар ч тохиолдолд объектив, хэрэгжих боломжтой, үр дүнтэй, тодорхой зорилгодоо нийцсэн байх шаардлагатай. Шийтгэлд анхааруулга, захиргааны торгууль, төрийн сангаас олгосон хөрөнгийг хэсэгчлэн буюу бүрэн хасах, ноцтой зөрчлийн үед эрүүгийн хариуцлага тооцох зэрэг арга хэмжээ орж болно (OSCE/ODIHR, 2015). Түүнчлэн шийтгэгдсэн этгээдийн давж заалдах процесс нь тодорхой, шуурхай, олон нийтэд нээлттэй байх ёстой хэмээх ЕАБХАБ-ын Хүний эрхийн комиссоос (ODIHR) гаргасан “Улс төрийн санхүүжилт ба ажиглалт гарын авлага”-д (OSCE/ODIHR, 2015) тайлбарлажээ.

Албан ёсны хяналтыг зохицуулах албан байгууллага гүйцэтгэдэг боловч дүрэм журмын мөрдөлтийн хяналтыг хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийн байгууллага, олон улсын ажиглагчид мөн хийж болдог. Эдгээр нь сонгуулийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, зөрчил, зүй бус байдал гарахаас сэргийлэхэд чухал үүрэгтэй. Мөн Авлигын эсрэг улс орнуудын бүлэг (Group of States against Corruption) зэрэг олон улсын байгууллагууд нь сонгуулийн үеийн санхүүжилтийн ил тод байдал, сайн жишиг туршлагыг төлөвшүүлэх, улс орнуудын хүлээсэн үүрэг амлалт, стандартын хэрэгжилтийг хянахад чухал нөлөө үзүүлдэг (OSCE/ODIHR, 2015) байна.

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтын хүрээнд судлагдсан улс орнуудын туршлагаас харахад улс төрийн нам, нэр дэвшигчид иргэд болон хуулийн этгээдээс авах хандивт ихэвчлэн тодорхой дээд хязгаар тогтоосон байна. Энэ нь улс төрийн үйл ажиллагаанд хувийн ашиг сонирхлын нөлөөг хязгаарлаж, шударга өрсөлдөөн, санхүүгийн ил тод байдлыг хангах зорилготой байна.

- Судлагдсан 26 улсаас Аргентин, Армени, Австри, Азербайжан, Боливи, Босни-Герцеговин, Колумб, Чех, Израил, Кени, Ливан, Серби, Тажикистан, Уругвай зэрэг улс мөнгөн дүнгээр хязгаар тогтоосон байна.
- Харин Колумб, Панам, Кени, Ливан зэрэг улс кампанит ажлын нийт зардалтай, эсхүл төрөөс олгох санхүүжилтийн хувь хэмжээгээр хязгаар тогтоосон байна.
- Мөн Молдова, Серби, Тажикистан зэрэг улсад дундаж цалингийн сарын хэмжээгээр хандивын дээд хязгаарыг тогтоосон зохицуулалттай байна.

Үүнээс гадна хандивын эх үүсвэрийг хянах болон гадаадын нөлөөллөөс сэргийлэх зорилгоор олон улс оронд хязгаарлалт тавьжээ. Тухайлбал, Гватемал, Колумб, Япон, ОХУ зэрэг улсад улс төрийн нам, нэр дэвшигчид гадаад улс болон гадаад этгээдээс хандив авахыг хатуу хориглодог. Зарим тохиолдолд (жишээ нь Гватемалд) хандивлагч этгээд өөрийн хөрөнгийн эх үүсвэрийг нотлох үүрэгтэй байдаг нь ил тод байдлыг хангах чухал механизмын жишээ байна. Эдгээрээс хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтын зорилго нь: хандивын хэмжээг дундаж орлого, сонгуулийн зардалтай уялдуулах; хандивын эх үүсвэрийг нотлох, банкаар дамжуулан авахыг хуульчлах; хандивын ил тод байдлыг баталгаажуулах; гадаад санхүүжилт, ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид байх явдал байна. Хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг төрийн дэмжлэгтэй уялдуулснаар улс төрийн үйл ажиллагааг шударга, тэгш болгох, мөн ил тод байдал, хяналт, хариуцлагын чанарыг дээшлүүлэхэд нөлөөтэй байна.

Хандивын нэр төрөл ба хэмжээний хязгаарлалт, ил тод байдал, хяналт зэргийг төрийн дэмжлэгтэй уялдуулсан бодлого баримталж буй улс орнуудын хувьд улс төрийн үйл ажиллагааг шударга, тэгш болгоход анхаарсан жишиг бөгөөд (1) хандивын хязгаарлалтыг дундаж орлого, сонгуулийн зардалтай уялдуулах; (2) хандивын эх үүсвэрийг нотлох, банкаар хүлээн авах шаардлагыг хуульчлах; (3) төрөөс үзүүлэх дэмжлэгийг илүү оновчтой, ил тод болгох, улс төрийн намуудын тайлагнал, аудитын чанарыг сайжруулах; (4) гадаадын санхүүжилт, ашиг сонирхлын зөрчлийг хязгаарлах тусгай зохицуулалтыг хууль тогтоомждоо тусгаж хэрэгжүүлсэн байна. Судалгааны харьцуулалтаас харахад, улс орнуудын сонгуулийн үеийн хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтад дараах нийтлэг хэд хэдэн чиг хандлага ажиглагдаж байна.

Нэгдүгээрт, хандивын хязгаарлалтыг дундаж орлого болон сонгуулийн зардалтай уялдуулж тогтоох замаар санхүүжилтийн тэнцвэртэй байдлыг хангах бодлогыг улс орнууд баримталж байна.

Хоёрдугаарт, хандивын эх үүсвэрийг ил тод байлгах шаардлагыг хуулиар баталгаажуулсан байна. Улс орнуудын зохицуулалтыг харвал, хандивлагч этгээд өөрийн хөрөнгийн эх үүсвэрийг нотлох, хандивыг банкаар дамжуулан шилжүүлэх, бүртгэлтэй дансаар дамжуулан тайлагнах зэргийг хуульчилсан нь улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг дээшлүүлж, авлига болон хууль бус эх үүсвэрийн урсгалыг таслан зогсоох зорилго бүхий зохицуулалт байна.

Гуравдугаарт, улс орнууд төрөөс үзүүлэх дэмжлэгийг оновчтой, тэгш хуваарилах бодлогыг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ улс төрийн намын санхүүгийн тайлагнал, аудитын тогтолцоог сайжруулахад анхаарч хуулийн зохицуулалтыг хийсэн байна. Энэ нь нэг талаас төрөөс олгож буй санхүүжилтийн зөв ашиглалтыг хангаж, нөгөө талаас намуудын санхүүгийн сахилга, хариуцлагыг дээшлүүлэхэд чиглэгддэг. Үүний үр дүнд улс төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа илүү нээлттэй, олон нийтийн итгэлийг хүлээсэн чиглэлд хөгждөг.

Дөрөвдүгээрт, хувийн санхүүжилтийн хүрээнд гадаадын санхүүжилт болон ашиг сонирхлын зөрчлийг хориглох үүднээс тусгай зохицуулалтаар хязгаарлах бодлогыг улс орнууд хэрэгжүүлж байна.

Дээрх чиг хандлагуудыг дүгнэвэл, хувийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг төрийн дэмжлэгийн бодлоготой уялдуулсан улс орнууд илүү шударга, тэгш өрсөлдөөнийг хангасан, мөн санхүүгийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, авлигын эрсдэлийг бууруулах, олон нийтийн итгэлийг бэхжүүлэх чиглэлд цогц бодлого хэрэгжүүлж буй жишиг байна.

НОМ ЗҮЙ

- Höfler, S., Nussbaumer, M., & Uhlmann, F. (2020). Legislation in Switzerland. *Legislation in Europe: A Country by Country Guide* (хуудсд. 481-496.).-Д Oxford: Hart Publishing.
- Ginter, J., Kasemets, A., & Narits, R. (2020). Legislation in Estonia. U. Karpen, & H. Xanthaki-Д, *Legislation in Europe*. Oxford: Hart publishing.
- Cha, H. (2024). Good Legislative Practice: Strategies to Improve the Quality of Legislation in Korea. *Good Legislative Practice: Strategic to Improve the Quality of Legislation in Asia*.-Д Seoul: Korea Legislation Research Institute.
- Gisselquist, R. M. (2012). *Good governance as a concept, and why this matters for development policy*. UNU-WIDER (United Nations University World Institute for Development Economics Research).
- Aidt, T. S. (2009). Corruption, institutions, and economic development. *Oxford Review of Economic Policy*, 25(2), 271–291.
- Krieger, & Diergarten. (2015). *A note on large-scale land acquisitions, commitment problems and international law*. Yorck Diergarten & Tim Krieger.
- Naurin, & Lindstedt. (2010). Transparency is not enough: Making transparency effective in reducing corruption. *International Political Science Review*, 31(3), 301–322.
- Shim, D. C., & Eom, T. H. (2008). E-Government and anti-corruption: Empirical analysis of international data. *International Journal of Public Administration*, 31(3), 298–316.
- Fosu, A. K., Bates, R. H., & Hoeffler, A. (2006). Institutions, governance and economic development in Africa: An overview. *Journal of African Economies*, 15(suppl_1), 1–9.
- Bates, R. H., Fayad, G., & Hoeffler, A. (2004). *The state of governance in Africa: Evidence from 36 countries*. African Development Bank.
- Vallbé, J., & Casellas, J. M. (2014). The role of e-government on the quality of political institutions: A cross-country empirical ana. *Government Information Quarterly*, 31(4), 573–5812.
- Torriti, J. (2007). (Regulatory) Impact Assessments in the European Union: A Tool for Better Regulation, Less Regulation or Less Bad Regulation? *Journal of Risk Research*, 10(2), 239–276.
- Radaelli, C. M. (2003). The Europeanization of Public Policy . T. P.–5. K. Featherstone & C. M. Radaelli (Eds.).-Д Oxford University Press.
- Fadairo, Williams, & Maggio. (огноо байхгүй). *Citizen Engagement in Rulemaking*. 2015: World Bank.
- Molster, C., Potts, A., McNamara, B., Youngs, L., Maxwell, S., H. Dawkins, & O'Leary, P. (2013). Informing public health policy through deliberative public engagement: Perceived impact on participants and citizen-government relations. *Genetic Testing and Molecular Biomarkers*, 17(9), 713–718.
- Johns, M., & Saltane, V. (2016). *Citizen Engagement in Rulemaking Evidence on Regulatory Practices in 185 Countries*. World Bank, Development Economics Global Indicators Group.
- OSCE. (2015). *Handbook for the observation of campaign finance*. OSCE/ODIHR: <https://www.osce.org/odihr/elections/135516-ээс> Гаргасан
- Open Election Data Initiative. (огноо байхгүй). *Campaign Finance*. Open Election Data Initiative: <https://openelectiondata.net/en/guide/key-categories/campaign-finance/-ээс> Гаргасан
- (ODIHR), OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights. (2015 оны 1 1). *OSCE/ODIHR*. OSCE/ODIHR: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/8/135516.pdf>-ээс Гаргасан

European Parliament. (2021). *Financing of political structures in EU Member States*. Brussels: European Parliament.

International IDEA. (2021). *International IDEA*. Political Finance Databas: <https://www.idea.int/data-tools/data/political-finance-database-ээс> Гарахан

International IDEA. (2021). *International IDEA Political Finance*. Are there provisions for direct public funding to political parties?: https://www.idea.int/data-tools/data/question?question_id=9194&database_theme=302-ээс Гарахан

International IDEA . (2021). *Political Finance Database* . Is there a ban on donations from foreign interests to political parties? : https://www.idea.int/data-tools/data/question-region?question_id=9194&countries=all&database_theme=302-ээс Гарахан

OSCE/ODIHR. (2015). Handbook for the observation of campaign finance: <https://openelectiondata.net/en/guide/key-categories/campaign-finance/-ээс> Гарахан